

te wen. In die militêre verslae van sommige van hulle verneem ons dan ook 'n ondertoon van meewarige simpatie.

Ons vind hul gevoelens ook weerspieël in De Villebois-Mareuil se dagboek. Sy aanvanklike bewondering vir die Boere maak daarin spoedig plek vir toenemende kritiek op hul leiers en manskappe. Hy konstateer 'n groot gebrek aan organisasie, tug, beplanning, verkenning en aanvalsges. Hy verklaar die gebrek aan tug en besluitvaardigheid uit die omstandighede dat die Boere-offisiere deur die burgers gekies word en dat die burgers die krygsrade se besluite vir uitvoering moet goedkeur. Ander deugde as militêre deugde gee die deurslag by verkiesing van offisiere. Hy noem hulle daarom merendeels politieke en geen militêre leiers nie. Hy toon onder die Boere-offisiere slegs agting vir Louis Botha en Koos de la Rey. Hy meen dat slegs die aanval die oorwinning kan bring, stel tevergeefs planne op om die beleërde Ladysmith en Kimberley te bestorm en in te neem en noem die beleërende krygvoering wat hy aanskou 'n merkwaardige "immobile warfare".¹¹⁾

Hy gaan nie in op die oorsprong van die primitiewe oorlogvoering deur die Boere nie. Hy vermeld nie dat hulle voorheen altyd kort oorloë oor 'n beperkte grondgebied teen swart en bruin volke met primitiewe bewapening en krygstaktiek gevoer het nie. Daarom het die regerings van die republieke 'n klein artilleriekorps as staande mag gestig en militêre diensplig, opleiding en volledige leërorganisasie oorbodig gevind.¹²⁾ Hul vertroue in hul krygvoeringsmetode is versterk deur hul sukses teen die klein en onoordeelkundig geleide Britse strydmag in die Eerste Anglo-Boere-oorlog in 1880/81. Hulle het blykbaar gehoop op herhaling van die sege oor die Britte, maar militêre suksesse is meestal onherhaalbaar. Die Fransman het hom net so min as die meeste ander buitelandse vrywilligers in die geskiedenis van die land verdiep.

Afgaande op sy dagboek toon hy treffende militêre insig. Hy wys op 7 Desember 1899 op die gebrek aan voorsorg by die bewaking van kanonne waarmee die Boere Ladysmith beskiet.¹³⁾ Die Britte het in die volgende twee nagte uitvalle onderneem en die sleg bewaakte Boerekanonne swaar beskadig. Hy noem die Hlangwane-heuwel aan die Tugela die sleutel van die Tugela-verdedigingslinie en dring by generaal Botha aan op besetting daarvan.¹⁴⁾ Inderdaad was die verlies van dié heuwel die inleiding tot die Britse deurbraak van die Tugelalinie op 27 Februarie 1900. Volgens 'n latere, geloofwaardige aantekening het hy generaal P.A. Cronjé gewaarsku teen omvleueling van die oostelike flank van die Boerelinie by Magersfontein.¹⁵⁾ Die Britte onder Roberts het inderdaad met 'n verrassingsmars dié flank omvleuel, Kimberley ontset en Cronjé met sy leër op die vlug na Paardeberg gedryf. De Villebois-Mareuil het voorsien dat Cronjé se leër omsingel en tot oorgawe gedwing sou word en het tydig die leër verlaat. Hy het hom gevoel soos 'n Cassandra (onheilsprofeet) onder die Boere.

Hy skryf op 31 Januarie 1900 oor die burgers: "... there are brave men among the Boers, and it is always these who are killed; but the majority would be cowardly in the presence of the certainty of running a mortal danger without parapets (borswerings), kopjes, and other intermediary protections. Take away

their horses (d.w.s. mobiliteit) and their kopjes (dekking), and the Boers would be ordinary men."¹⁶⁾

Franse offisier teenoor ander Franse vrywilligers

Sedert sy aankoms by Kimberley het Franse vrywilligers - merendeels vars uit Europa - hulle by De Villebois-Mareuil aangesluit en hom as hul aanvoerder gekies. Onder hulle was toegewyde, bekwame offisiere, soos Galopaud, d'Etchegoyen en die graaf van Bréda, maar ook manskappe wat ontevrede oor hom geword en hom verlaat het. Hy was wel gewild by die Boere, hoewel hulle sy militêre adviese geïgnoreer het, maar nie by alle buitelandse vrywilligers wat onder sy bevel as veggeneraal byeengebring is nie. Professor B. Lugan vermeld 'n mening wat in hierdie verband van belang is. Ook as kolonel in die Franse vreemdelingelegioen in Algerië was hy nie by alle legioensoldate gewild nie. Generaal Tahon het as luitenant onder hom gedien. Hy noem hom "die jong en briljante kolonel De Villebois-Mareuil wat slegs een tekortkoming had, naamlik geen kennis van die legioensoldaat nie en die neiging om hom as 'n 'clown' (buffin) te behandel. Dit het die oorsaak van sy ergernisse geword ... en waarskynlik ook van sy roemvolle maar voortydige dood by die Boere.

"Die kolonel De Villebois-Mareuil, met 'n getuigskrif van die generale staf, vlot spreker, talentvolle skrywer en met die lewenswyse van 'n groot heer ... wou dadelik die gewoontes van die Legioen verander en dit in 'n Franse regiment omskep. Hy het hiermee skipbreuk gely en toe hy dit besef het hy die eerste geleentheid aangegryp om sy ontslag op die leeftyd van 48 jaar aan te vra, omdat hy nie voorgestel vir die sterre (van 'n generaal) was nie."¹⁷⁾

Macnab is vaag oor moeilikhede tussen De Villebois-Mareuil en die vreemdelegioen in Algerië. Hy skryf slegs: "There seems to have been a failure of communication between Villebois and the Army chiefs ..."¹⁸⁾ Macnab noem as moontlike tweede verklaring dat De Villebois-Mareuil gepasseer is, sy regse, volgens sommige rojalistiese simpatieë en die optrede van sy broer Christian as vooraanstaande lid van die regse opposisie in die parlement in Parys.¹⁹⁾ Hierdie politieke verklaring lyk aanneemlik, maar ek meen dat De Villebois-Mareuil se eie karakter 'n voldoende verklaring gee van die strewe van Franse militêre leiers om hom op 'n spoor te plaas.

Die berig van die joernalis Harm Oost, 'n veteraan van die Anglo-Boere-oorlog en die Rebelle in 1914 en lid van die Hollandse Korps wat "die Franse kolonel" na Boshof vergesel het, bevestig die weerstand wat De Villebois-Mareuil ook in Suid-Afrika verwek het. Hy skryf: "Whereas the Boer commandos would ride fast for two hours at a time, then rest men and horses for half an hour, Villebois would keep his men in the saddle for as long as eight hours at a time, though riding at a slower pace."²⁰⁾

Hierdie optrede was een van die redes waarom De Villebois-Mareuil spoedig ongewild was by sy Franse en ander manskappe. Die Duitse vrywilliger by die Boere, artillerie-offisier Otto von Lossberg, berig oor sy mars van Bloemfontein na Kroonstad in Maart 1900: "De Villebois-Mareuil was 'n dapper soldaat en be-

kwame aanvoerder vir 'n gedissiplineerde troep, maar hy het nie geslaag om sielesnare te bespeel wat sy opdrag (as aanvoerder van buitelandse vrywilligers) sukses kon garandeer nie. Op die terugtog van Bloemfontein het hy die bevel oor 'n klein afdeling Franse op hom geneem - ongeveer 40 man - en met hulle in nodeloos geforseerde marse na Kroonstad getrek. Die manskappe het daar halfdood aangekom met volslae uitgeputte perde. Elkeen van hulle het gesweer dat hy nie weer onder die kolonel wou dien nie. Op dié wyse het Villebois weerstand by sy landgenote gewek. Hoewel die dringende verhoë van die graaf van Bréda en ander rojalistiese edelliede daarin geslaag het om die meeste Franse tot aansluiting by die vreemdelinglegioen oor te haal, was min geneetheid vir die nuwe aanvoerder aanwesig.²¹⁾

Van sy kant het De Villebois-Mareuil 'n lae dunk van sommige van sy Franse manskappe gehad. Hy skryf op 15 Maart 1900: "At 11.30 I bade adieu to my Frenchmen, regretting the few good ones but having no illusions as to the rest of them, who have too largely developed ideas as to the amount of food and rest they require ever to become men of war."²²⁾ Hy skryf op 17 Maart 1900 nadat die groot krygsraad te Kroonstad hom met die bevel oor al die vreemdelingekorpse belas het: "I accept this weighty charge with considerable misgiving, considering the experience I have just had with the Frenchmen. A certain number of them have simply gone off to Pretoria. I have had their supplies cut, and I shall turn them out of my legion when they appear again."²³⁾

Franse offisier teenoor ander buitelandse offisiere

Die buitelandse offisiere by die republikeinse strydmag was vakgenote en kollegas van De Villebois-Mareuil. Hulle was of vrywilligers by die kommando's of militêre attachees. Hy het die omgang met die meeste van hulle aangenaam gevind, onder die vrywilligers die aangenaamste die omgang met Duitsers, sy voormalige teenstanders.²⁴⁾ Hy het die militêre attachees by die Boere meermale by Bloemfontein tydens die terugtog van die Boere ontmoet. Hy het uiteraard die ontmoetings met die Franse attachees kommandant Marie Georges Demange en sy adjudant luitenant Roger Raoul-Duval baie gewaardeer en hulle uitvoerig vermeld. Hy het op 18 Maart 1900 aangenaam gedineer met Transvaalse hoë amptenare en Nederlandse militêre attachees. Dié attachees was waarskynlik die luitenants C.J. Asselbergs en M.J. Nix, want die ander Nederlandse attachees, kaptein J.H. Ram en luitenant L.W.J.K. Thomson, was toe nie in die Vrystaat nie. Hy het tydens die ete 'n heildronk op koningin Wilhelmina uitgebring wat baie byval gevind het.²⁵⁾ In hierdie verband is interessant dat hy aan die vooraand van sy mars na Boshof in 'n brief aan die koningin sy waardering vir die Nederlanders in sy korps uitgespreek het.²⁶⁾

Die mening van Europese offisiere oor De Villebois-Mareuil was nie eenstemmig vleiend nie. Ek het reeds Otto von Lossberg se mening aangehaal. Ook C.J. Asselberg bring hom geen kompliment nie. Hy skryf in sy dagboek op 28 Februarie 1900 in Bloemfontein: "We ontmoeten aan het ontbijt den kolonel De Villebois-Mareuil, die nogal hoog opgeeft van de raadgevingen die hij aan generaal Cronjé gaf; hij geeft zich nogal een air van gewicht, wat hem ons inziens niet toekomt. 't Ergste is, dat er zoo over

den man in de courant wordt gesproken, iets wat hij vermoedelijk zelf in de hand werkt. Intusschen heeft de man hier niets te zeggen, maar later zal hij zich erop beroemen de operatiën geleid te hebben."27)

Dit lyk dus of De Villebois-Mareuil sy versigtige terughoudendheid en beskeidenheid wat hy in die omgang met die Boere nagestreef het, in sy gesprekke met buitelandse offisiere laat vaar het. Dit was onverstandig van hom.

Hy is vol lof oor sy bejeëning deur die buitelandse ambulanse, veral oor die Duitse in Noord-Natal en by Kimberley. Hulle het hom verpleeg en op sy verhaal gebring toe hy daar uitgeput en siek met maagkoors of malaria aangekom het. Hy het ook lof geuit oor die Nederlands Oos-Indiese ambulans wat hy op die plaas Scholtznek by Kimberley besoek het.²⁸⁾ Die meeste geneeshere by die ambulanse was mediese offisiere en dus kollegas in militêre sake.

Fransse offisier teenoor die nie-Fransse vrywilligers

Die groot krygsraad in Kroonstad het op 17 Maart 1900 die bevel oor al die buitelandse vrywilligerskorpse aan De Villebois-Mareuil opgedra en hom tot veggeneraal benoem. Dit was 'n blyk van verleentheid by die republikeinse regerings wat die vreemdelinge baie lastig gevind het, en 'n gebaar van vertroue in "die Fransse kolonel". De Villebois-Mareuil het toe voldoende ervaring in Suid-Afrika opgedoen om die opdrag sonder illusies met twyfel te aanvaar. Afgaande op sy dagboek was die laaste drie weke van sy lewe van die moeilikste wat hy ondervind het.

Onder die buitelandse vrywilligers was 'n groot aantal dapper mans en die vreemdelingekorpse het dikwels moedig in die voorste linies geveg. Maar talle van hulle was moeilike mense wat dikwels rusie met mekaar en met die Boere gemaak het. De Villebois-Mareuil skryf oor hulle op 20 Maart 1900: "There is a continuous flow of denunciation from all the adventurers under my orders of all possible tricks and thefts. When I have commanded this crew after the foreign legion (dit is die Fransse vreemdelegioen) I shall be truly a leader of bandits. Will they fight?"²⁹⁾

Hy het 'n hoë dunk van talle Duitse offisiere en manskappe in vreemdelingekorpse en aanvanklik ook van Nederlanders gehad. Hy was moontlik beïndruk deur Nederlandse lede van die Zuid-Afrikaansche Republiek Politie (ZARP), wat deur dapperheid en dissipline in Natal en by Bloemfontein opgeval het. Een van hul offisiere, die Nederlander Andries Smorenburg, is aangestel as kommandant oor die sogenoemde Tweede Hollanderkorps wat onder bevel van De Villebois-Mareuil geplaas is. Die Eerste Hollanderkorps het baie dapper by Elandslaagte op 21 Oktober 1899 geveg en daar swaar verliese gely. Dit is dadelik na die geveg deur kommandant-generaal P.J. Joubert ontbind weens beweerde wangedrag deur dronkenskap tydens die geveg. Die Tweede Hollanderkorps was van veel mindere gehalte. Smorenburg skryf oor hulle: "A second Hollander Corps was to be recruited in Pretoria, mostly men who had never handled a rifle and few of them could ride a horse."³⁰⁾ Op 21 Maart 1900 het hy hom met sy "rookies" (swape)

soos hy hulle betitel, by De Villebois-Mareuil aangemeld. Laasgenoemde noteer: "Commandant Smorenburg brings me the corps of Hollanders with colours flying. I inspect them and give them an address. Appearance generally good. However after having seen something of them I shall know what they are worth."³¹⁾

Sy voorbehoud jeens die Nederlanders in sy korps het spoedig plek gemaak vir ergernis en minagting. Uit sy dagboek vanaf 17 Maart 1900 blyk toenemende frustrasie oor die te geringe medewerking van die republikeinse regerings vir die uitrusting van sy korps, hoewel hy toegee dat daar gebrek aan alle soorte toerusting was, oor die traagheid van die Boere se oorlogvoering en hul geringe aanvalsgaes, en oor die swak gehalte van sy manskappe. Insonderheid die Nederlanders onder hulle het sy "bêtes noires" geword. Hy berig besonder uitvoerig oor hul onbekwaamheid en gebrek aan moreel. Tydens sy laaste veldtog wat op 5 April 1900 met sy dood by Boshof eindig, skryf hy op 1 April: "Mr. Vels has brought us some capital horses, but the stupidity of the Hollanders as regards horses will prevent our getting any advantage from this piece of good fortune ... Finally we begin to trot very quietly, and then what a scene! The led horses get loose, saddles turn, everything is upset and the unfortunate riders come to grief ... I paid no more attention to them, as I knew pretty well what they were worth. With a few exceptions, they should all have been dismounted, the men put to a farm and the horses led. I offered to arrange this, but a feeling of amour propre prevented them from accepting. I shall be very much surprised if any of them appear in action; they are a lot of grocers, not soldiers."³²⁾

Sy laaste aantekening op 4 April 1900, die dag voor die noodlottige geveg by Boshof, eindig met 'n uitvoerige verwensing van die Nederlanders: "As for the Hollanders, they have lost nine horses which, counting the four lost yesterday, dismounts five of them. I say that they will have to go on, or foot. Their unfortunate commandant (Smorenburg), completely demoralised, explains to me that from a feeling of comradeship the rest of them will demand to be left behind for fear their friends should be taken prisoner. I limit myself to pointing out that his corps will come out of the affair with discredit, and that if I have to go on with the expedition with the Frenchmen only, I shall on my return make an example of the deserters; as for me I wish them they (d.i. die Hollanders) would all go to the devil."³³⁾

En met die laaste diatribe, in Frans: "... quant à moi, je souaite que les Hollandais aillent au diable", eindig die "Carnet de campagne", netso droewig as 'n dag later sy lewe geëindig het.

Dit is duidelik dat in die verhouding tussen De Villebois-Mareuil en die nie-Franse manskappe in sy kommando, te wete die Nederlanders en Boere, simpatie afwesig was. Hulle het nie van die Franse kolonel gehou nie, omdat hulle sy marstempo te vinnig gevind het wat veral die Nederlanders weens hul gemis aan ruiterskap gepla het, en omdat hy hulle niks van sy krygsplanne meege-deel het nie. Hy was tereg bevrees dat sy planne aan die vyand bekend sou word wanneer hy iets daarvan sou loslaat. Maar sy mars was so stadig dat die Britte verskeie dae voor sy aankoms

by Boshof oor sy kommando ingelig was, Sy swygsaamheid was egter strydig met die Boere se gewoonte in die voorafgaande oorlogsmoende. Harm Oost skryf oor hom: "Nor did he, unlike the Boers, tell his men where they were going."³⁴) En Smorenburg berig: "General Mareuil had all the Military College education for the fighting of European warfare with well-trained and disciplined troops. He did not recognize me or consult me at all, except that I had to see that his instructions were obeyed. He did not know the country and its ways and had no idea of guerilla warfare. Our ideas clashed at every turn."³⁵)

De Villebois-Mareuil het die berigte van Boereverkenner dat die Britse garnisoen in Boshof aansienlik versterk was, nie geglo nie. Omdat hy hierin nuwe uitvlugte om die stryd te vermy, gesien het. Hy het by sy besluit om Boshof aan te val, gebly. Die Nederlanders en Boere het toe reeds hul vertroue in die Franse kolonel verloor. Sommige van hulle het gedros, maar die meeste Nederlanders onder kommandant Smorenburg en Boere onder veldkornet Coleman het by hom gebly uit eergevoel. Hulle is saam met hom omsingel, het geveg en die wit vlag getoon toe De Villebois-Mareuil geval en die Franse oorgegee het. By die oorgawe het nog 'n paar lelike voorvalle gebeur, voordat 'n hewige donderstorm en duisternis alle krygsbedrywe gestop het. Ook ander bloedige gevegte in die Anglo-Boere-oorlog is deur swaar donderstorms beëindig, asof die Almagtige sy toorn oor die bloedvergieting uitgespreek het...

Rooms-Katolieke onder Protestante

De Villebois-Mareuil was soos sy voorouers 'n oortuigde Rooms-Katolieke. Op die dag voor sy vertrek na Suid-Afrika het hy in Parys by 'n priester gebieg en in Pretoria het hy die mis in 'n Rooms-Katolieke klooster bygewoon. Hy was trots op die Franse afstamming van talle Afrikaners met Franse vanne, maar hy was verras en ietwat verleë weens die nadruk wat hulle gelê het op hul afstamming van Franse Protestante, die Hugenote, wat weens hewige geloofsvervolging uit Frankryk via Nederland na Suid-Afrika gevlug het. Hy het dit godsdienstige onverdraagsaamheid gevind,³⁶) maar verder geen aanstoot geneem nie.

De Villebois-Mareuil as blanke oor bruin en swart mense

Hy noteer somtyds feite oor sedes en gewoontes by swart mense, soos lobola, voorouerverering en geestesbeswering met bystand van toordokters, en hy noem dit bygeloof, o.m. op 31 Desember 1899. Origens toon hy as egte Viktoriaanse Europeër min agting vir die swartes as werkers. Hy skryf op 8 Januarie 1900: "I watched the Kaffirs at work, and came to the conclusion that more slothful brutes never usurped their place in humanity. They are incapable of any idea, and with still more reason, of putting two ideas together. If they do anything right, it is by accident" (p.118-119).³⁷)

Hy verloor egter uit die oog dat die meeste swartes min kennis van Engels, Nederlands en Hollands-Afrikaans gehad het en daarom die blankes se opdragte nie altyd goed begryp het nie, dat die wêreld van die witmense vir hulle 'n geheel vreemde wêreld was waarin hulle ontuis was, en dat hulle min aanleiding

had om hulle in te span omdat hul beloning meestal skraal was en hulle nie as party betrokke gevoel het in die oorlog tussen die witmense, tussen Britte en Boere nie.

Intellektueel onder halfgeletterdes

De Villebois-Mareuil was nie slegs 'n bekwame offisier nie, maar ook 'n fynbeskaafde intellektueel en skrywer van 'n paar romans wat onder 'n skuilnaam verskyn het. Dié kategorie mense was skaars in 'n pioniersland soos Suid-Afrika, ver van Europa aan die begin van ekonomiese ontwikkeling. Tog het hy in Suid-Afrika redelik baie mense met dieselfde mate van ontwikkeling aangetref en belangwekkende ontmoetings met hulle gehad. Onder hulle was Europese offisiere wat as vrywilliger of attachee die Boerekommando's vergesel het, en joernaliste wat as oorlogskorrespondent of immigrant verslag gedoen het, soos die Oostenryker graaf Adalbert Sternberg, die Ier Michael Davitt en die Nederlander F.V. Engelenburg, hoofredakteur van "De Volksstem" in Pretoria, deur De Villebois-Mareuil Dr. Eulenburg genoem,³⁸⁾ met wie hy by Ladysmith verskeie ontmoetings had. Onder hulle was ook gebore Suid-Afrikaners, nie toevallig twee presidente van die Oranje-Vrystaat nie, naamlik F.W. Reitz en M.T. Steyn, en ex-staatsprokureur Ewald Esselen.

Sy letterkundige talent blyk duidelik uit sy dagboek. Hy het 'n fyn en uitstekende waarnemingsvermoë gehad en beskryf die landskap, plante- en dierewêreld en sommige Boerekarakters kleurvul. Interessant is sy raak tipesing van mense. Hy skryf oor kommandant-generaal P.J. Joubert: "He is a politician, amiable, disinterested and sceptical ... but in no way a soldier",³⁹⁾ sy eggenote Agatha, die gedugte, sy "may be compared to quartermaster-general",⁴⁰⁾ en Schalk Burger: "I saw the stern silhouette of General Burger, coming towards my door. This man casts a gloom around him, and he has an evil eye. He it was who received me at the Hoofdlager. I fell ill immediately ... General Burger's sad face confined my fears that the war will not end so soon." ... He is a man of great intelligence, severe to himself, and as estimable as he is destitute of affections."⁴¹⁾

-o-

Professor Lugan het die "Carnet de campagne" herredigeer, voorsien van 'n inleiding oor die Anglo-Boere-oorlog, 'n oorsig van De Villebois-Mareuil se lewe en loopbaan, 'n doelmatige in-deling van die dagboek in hoofstukke, van voetnote, biografiese besonderhede van vooraanstaande persone in die dagboek genoem, 'n lys van Franse vrywilligers aan Boerekant, mededelings van sommige van hulle, en verslae van Methuen en Roberts oor die geveg by Boshof. Dit was militêr beskou 'n klein geveg, maar van groot staatkundige belang. Die boek word afgesluit met 'n bibliografie van twee bladsye.

My enigste punte van kritiek is dat Lugan die dagboek op sommige datums verkort het, sodat dit geen geoutoriseerde uitgawe is nie, en dat 'n indeks ontbreek.

Verwysings

- 1) Biografiese artikel van Roy Macnab oor Georges de Villebois-Mareuil in "Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek", Engelse en Afrikaanse uitgawe, deel 3, Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing, Pretoria, 1977, Engelse uitgawe, p.213-214.
- 2) "Carnet de campagne, de Colonel de Villebois-Mareuil, avec une préface de Monsieur le Vicomte E-M. de Vogüe", 6e édition, Paris 1902, 315 pp.
"War Notes, the diary of Colonel de Villebois-Mareuil, translated by Frederic Lees, with a preface by M.E-M. de Vogüe, 2nd edition, Methuen & Co., London 1902, 352 pp.
- 3) Bernard Lugan, "Le Lafayette de l'Afrique du Sud: Colonel de Villebois-Mareuil"; éditions de Rocher, Parys, 1990, 328 pp. - Marie Joseph Paul de Lafayette, 1757-1834, was 'n lid van 'n adellike Franse familie, militêr en politikus. Hy het as vrywilliger en offisier by die opstandelinge in die Britse kolonies in Noord-Amerika in 1776-1783, gedien en was ook diplomaat in hul diens. Hy het netsoos ander Franse wat vrywillig by die rebelle in Amerika was, liberale denkbeelde opgevat en hom by die opposisie teen die monargie in die Franse Omwenteling geskaar. Hy was generaal van die Franse leër wat teen die invallers in 1792 geveg het, en het die Skrikbewind oorleef. - De Villebois-Mareuil is die Lafayette van Suid-Afrika genoem omdat hy vrywilliger en generaal van die Boererepublieke gewees het.
- 4) Roy Macnab, "The French Colonel, Villebois-Mareuil and the Boers, 1899-1900". Oxford University Press, Kaapstad, Londen en Johannesburg 1975, 270 pp.; verkorte uitgawe in Afrikaans getitel "Die Franse kolonel, Villebois-Mareuil, vegter vir die Boere, 1899-1900", Tafelberg Uitgewers, Kaapstad 1977, 146 pp.
- 5) Die woord "guerrilla" lui in Afrikaans die ongereeelde of sluipoorlog, in Engels "irregular war" en "sneaking war" en word meestal verkeerd gespél met een letter r of een letter l, verkeerd uitgespreek (o.m. as gorilla) en verkeerd gebruik. Dit is die verkleinwoord van die Spaanse term "guerra", Frans "guerre", met dieselfde ou-Germaanse wortel as Engels "war" en Nederlands "war" (d.i. deurmekaarspul). Die term guerrilla het in gebruik gekom tydens die Spanjaarde se ongereeelde oorlog teen die Franse leërs van Napoleon I in 1808-1813. Die Spanjaarde is vanouds meesters in dié soort oorlog wat hulle reeds teen die Romeine en More gevoer het. In die gangbare term "guerrilla-oorlog" en "guerrilla warfare" is die tweede woord oorbodig. Die tans gangbare term "guerrilla" behoort te wees "guerrilla-stryder" en "guerrilla fighter".
- 6) Lugan, "Le Lafayette de l'Afrique du Sud", p. 42 noot een.
- 7) "Carnet de campagne", 31 Januarie 1900; uitgawe Lugan p.188, uitgawe Lees, p.197.
- 8) "Carnet de campagne", 31 Januarie 1900; Lugan p. 189, Lees p.200.
- 9) "Carnet de campagne", 31 Januarie 1900; Lugan p. 189, Lees p.199.
- 10) Jock Haswell, "The citizen armies", Peter Davies, Londen, 1973, p.13 karakteriseer die "citizen army" of milisie soos volg:
(A) result of a supreme national crisis arising from an actual or threatened attack on a country's territory and/or its "freedom"
(B) the approval or support of the recognized local (nasionale) government

- (C) a properly constituted field force
 (D) the majority of its soldiers and officers must have been volunteers
 ... not associated with soldering

- 11) Weens "immobile warfare" by Ladysmith het De Villebois-Mareuil van die beleëraars van Ladysmith na die beleëraars van Kimberley getrek met die hoop dat sy advies wel deur die bevelvoerder van die Boerestrydmag by Kimberley ter harte geneem sou word. Volgens sy aantekening op 14 Desember 1899 wys hy op die vitale betekenis van Hlangwane-koppie aan die Tugela wat noodsaaklik herbeset moet word. Hy teken op 6 Maart 1900 aan dat hy na sy waarskuwings aan die Boeregeneraals by Ladysmith ook die generaals P.A. Cronjé by Magersfontein en C.R. de Wet by Poplar Grove gewaarsku het teen omtrekking van die suidflank van hul stelling en dat die afloop van die gevegte hom in die gelyk stel, sodat hy hom voel soos 'n Cassandra (onheilsprofeet); Lugan p.237, Lees p.300.
- 12) De Villebois-Mareuil vermeld ewemin eksplisiet die beginsel van oorlewing wat die Boere en Afrikaners altyd gelei het. Dit hou in dat blankes en kapitaalgoedere skaars in die uitgestrekte Suid-Afrika is; daarom was die Boere altyd suinig op blanke lewens omdat verlies daarvan moeilik vervangbaar was, en daarom het hulle nooit tot die laaste man geveg nie soos militêre beginsels in Europa voorgeskryf het; hulle wou altyd wegkom om hul lewe te red. En daarom was hulle onwillig om kapitaalgoedere soos plaashuise, vee, brûe, spoorweë en spoorwegmateriaal tydens terugtogte te verniel. Hulle het die vernieling graag aan buitelanders oorgelaat.
- 13) Lugan p.97, Lees p.45.
- 14) "Canet de campagne", 14 Desember 1899; Lugan p.100, Lees p.50, Macnab, "The French Colonel", p.98.
- 15) "Carnet de campagne", 24 Januarie 1900; Lugan p.169, Lees p.171.
- 16) "Carnet de campagne", 31 Januarie 1900; Lugan p.188, Lees p.197.
- 17) Lugan p.46-47.
- 18) Macnab, "The French Colonel", p.51-52.
- 19) Macnab, "The French Colonel", p.52.
- 20) Macnab, "The French Colonel", p.197-198.
- 21) Otto von Lossberg, "Mit Sankt Barbara in Südafrika", Leipzig 1905, p.34; Sint Barbara is die skutspatrones van die artillerie.
- 22) "Carnet de campagne", 15 Maart 1900; Lugan p.243, Lees p.323.
- 23) "Carnet de campagne", 17 Maart 1900; Lugan p.244, Lees p.325.
- 24) De Villebois-Mareuil het graag die Kersfees op 24 en 25 Desember 1899 saam met Duitse offisiere in die Boerekamp by Ladysmith gevier.
- 25) "Carnet de campagne", 18 Maart 1900; Lugan p.244, Lees p.327.
- 26) Macnab, "The French Colonel", p.178; De Villebois-Mareuil het sy brief aan koningin Wilhelmina waarskynlik in Frans geskryf; die Engelse vertaling in Macnab se biografie volg hieronder; die direkteur van die Koninklijke Huisarchief in Den Haag het op my navraag na die brief geantwoord dat die brief nie in die argief is nie; moontlik is die brief dus nie verstuur nie of het dit nie die vorstin bereik nie, wat weens die oorlogstoestand verklaarbaar sou wees.

Colonel de Villebois-Mareuil to Wilhelmina, Queen of the Netherlands, March 1900

Madame,

Instructed by the Government of the South African Republic to form a European Legion for the defence of its independence, I cannot but express to Your Majesty the pride with which I have seen placed under my command the fine Hollander Corps. I shall see that it will be worthy of, and that it will deserve to be worthy of, the great destiny of your people. The honour of doing so is mine and also the thought, however indirect it may be, that my sword will for a moment have been in the service of Your Majesty.

If the efforts of a soldier on active service can somewhat reduce the distance that separates us, then let a simple Frenchman express respectfully to a Queen of the great House of Orange, how a mixture of Dutch and French blood has established this little Boer nation which is threatened by armies more numerous than its own. I would like at least to imagine that I fight here in accordance with the feeling of that young and gracious sovereign whom I admired in Paris and such a thought cannot but double the strength of this French soldier called upon to direct the efforts of the Transvaal's Hollander Corps. At Your Majesty's feet I place my most respectful homage.

Macnab het die Franse teks aangetref in J. Caplain-Cortambert, "Villebois-Mareuil, son idée, son geste", Parys 1902, p.107. Dat die Franse kolonel te midde van sy oorstelende beslommeringe en aan die vooraand van 'n belangrike veldtog so 'n komplimenteuse brief geskryf het oor die Hollanderkorps wat sy waarde nog geheel moes bewys, beteken ook 'n groot kompliment vir hierdie ridderlike Fransman.

- 27) W.L. von R. Scholtz en I.M.E. Scholtz, red., "Oorlogsdagboek van luitenant C.J. Asselbergs", in "Christiaan de Wet-Annale", no. 5, uitgawe van Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns te Pretoria en Oorlogsmuseum te Bloemfontein, Oktober 1978, p.28. Nog 'n onvriendelike opmerking van Asselbergs op 6 Maart 1900 lui (t.a.p. p.34): "De kolonel De Villebois-Mareuil, ook in De Wets lager aanwezig, vernam het verhaal van onzen tocht en beweerde, dat hij er alles van wist, want dat hij onzen tocht van nabij had gevolgd, wat wij niet kunnen gelooven."
- 28) J.H.P. van Kerckhoff, "Mededeelingen betreffende zijn verblijf en werk in Zuid-Afrika, overgedrukt uit 'De Locomotief', Batavia-Semarang, 16/17 Januari 1901, kolom 4: "De kolonel de Villebois-Mareuil welke een bezoek kwam brengen (op die plaas Scholtznek op Mauritzfontein by die spoorweghalte Spytfontein), zei dat dit nu eens de eerste ambulance was welke hij zag, voldoende aan eenigszins billijke militaire eischen wat ligging enz. betreft." Dr. van Kerckhoff was hoof van die Nederlandse Oos-Indiese ambulans en mediese offiser in die Koninklijk Nederlandsch-Indische Leger (KNIL). Origens is De Villebois-Mareuil vol lof oor die Duitse ambulans in Natal en Jacobsdal by Kimberley waar hy sy gesondheid herkry het.
- 29) "Carnet de campagne", 20 Maart 1900; Lugan p.247, Lees p.329.
- 30) C.G. Kupferman, "The life of a Boer commandant, Andries Smorenburg", in "Christiaan de Wet-Annale", no. 6, Pretoria en Bloemfontein 1984, p.107.
- 31) "Carnet de campagne", 21 Maart 1900; Lugan p.247, Lees p.320.

- 32) "Carnet de campagne", 1 April 1900; Lugan p.252, Lees p.346-347.
- 33) "Carnet de campagne", 4 April 1900; Lugan p.253, Lees p.351.
- 34) Macnab, "The French Colonel", p.198.
- 35) Kupferman, "The life of a Boer commandant, Andries Smorenburg", in "Christiaan de Wet-Annale" no. 6, p.108. Dit is spytig dat Smorenburg in sy outobiografie onwaarhede oor De Villebois-Mareuil beweer, vermoedelik uit wrok teen die Franse kolonel.
- 36) "Carnet de campagne", 2 Desember 1899; Lugan p.86-87, Lees p.29; Lugan en Lees vermeld 8 Desember as datum, maar dit moet 'n verskrywing vir 2 Desember in die oorspronklike teks wees. - "Carnet de campagne", 3 Desember 1899; Lugan p.89, Lees p.36: "The Boers are sectarians." So het Rooms-Katolieke dikwels andersgelowiges aangedui.
- "Carnet de campagne", 25 Desember 1899; Lugan p.113, Lees p.75, vermelding van "religious intransigence".
- 37) "Carnet de campagne", 8 Januarie 1900; Lugan p.141, Lees p.116-117.
- 38) De Villebois-Mareuil noem Dr. F.V. Engelenburg in sy "Carnet" op 14, 21 en 22 Desember 1899 die eienaar van "De Volksstem"; Lugan p.100, 104, 107, Lees p.50, 51, 60, 61.
- 39) "Carnet de campagne", 9 Januarie 1900; Lugan p.144, Lees p.126.
- 40) "Carnet de campagne", 9 Januarie 1900; Lugan p.144-145, Lees p.127.
- 41) "Carnet de campagne", 9 Januarie 1900; Lugan p.143-145, Lees p.124-125.

Straatnaambord van de Rue Villebois Mareuil in Parys, nie ver van die Place du General de Gaulle, voorheen Place de l'Etoile.

Foto C. de Jong 1982

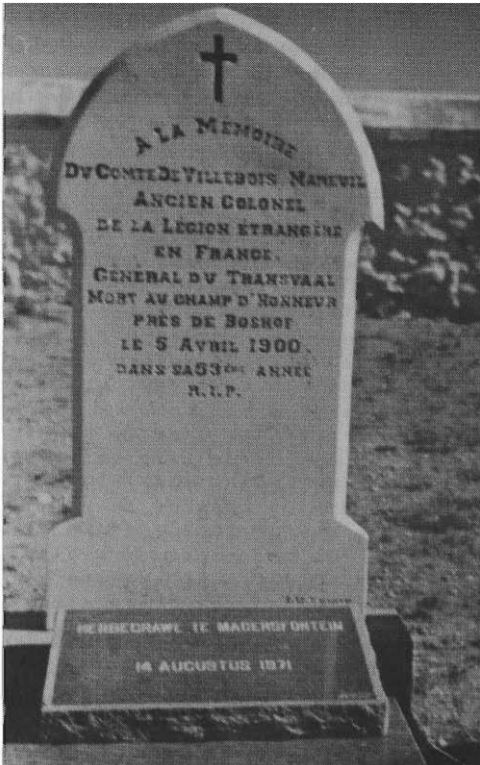

Fotoportret van kolonel Georges de Villebois Mareuil in Franse uniform, 1894.

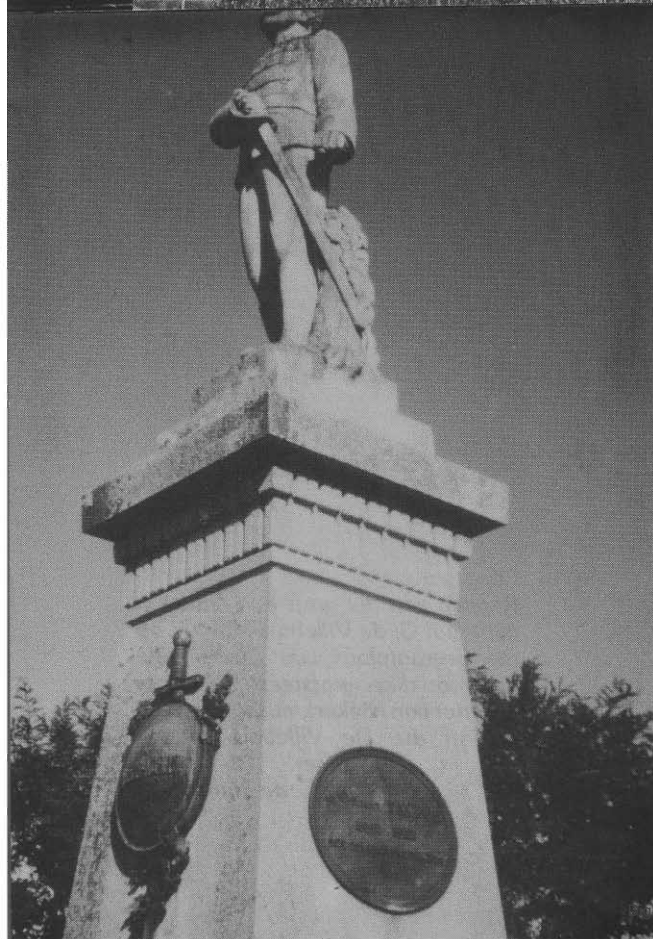
Bo:
 Die koppie met die wilde olyfboom
 en daarvoor die klippe waartussen
 veggeneraal G. de Villebois-Mareuil
 op 5 April 1900 geval het.

Foto C. de Jong 1982

Langsaan:
 Replika van die grafsteen van veggeneraal G. de Villebois-Mareuil op die begraafplaas van Boshof; die oorspronklike grafsteen is in die Senator van Niekerkmuseum te Boshof in die De Villebois-Mareuil-kamer.

Foto C. de Jong 1988

Bo:

Swartmarmar plaat op die graf van veggeneraal G. de Villebois-Mareuil by die nasionale burgermonument op Magersfontein, waar hy in 1971 herbegrawe is; op die agtergrond die suil van die burgermonument wat voor 1971 opgerig is; die Franse opskrif van die gedenkplaat lui: A la mémoire / du Comte de Villebois Mareuil / ancien colonel / de la Légion étrangère / en France // général du Transvaal / mort au champ d'honneur / près de Boshoff / le 5 avril 1900 / dans sa 53 ième année / R.I.P.

Foto C. de Jong 1982

Langsaan:

Standbeeld van Georges de Villebois-Mareuil as Frans offisier met swaard in sy geboortedorp Montaigu, Vendée, Wes-Frankryk.

Foto C. de Jong, 1976

MEVROU CECILE DE RIDDER - "TANNIE VOLKSPELE" - 90 JAAR JONK !

Op 15 November 1991 het Mevrouw Cecile de Ridder gebore Punt die leeftyd van 90 jaar bereik. Sy word beskou as een van die grondleggers van die Afrikaner volksdanskultuur. Sy is lid van ons Genootskap vanaf die stigting daarvan in 1948. Die bestuur van ons historiese vereniging het groot waardering vir haar prestasies en die redaksie van "Pretoriana" plaas met genoeë die onderstaande huldeblyk van Mnr. Willem J. Punt aan haar.

Volksdanse en volkspele is van die mens se vroegste kultuuruitings. Dit is van diepgaande belang vir die volksbegrip en die ontwikkeling van kreatiwiteit met gepaardgaande verhoging van beskawingspeil en lewenskwaliteit.

Suid-Afrikaners het ryk erfenisse ontvang uit hul vele bakermatte. Ook die Afrikaners het ryklik geërf uit hul stamlande. Wat betref volksdanse en volksmusiek het veel daarvan uiting gevind in volkspele en h' liedereskat soos te vinde in die FAK-sangbundel. Hierdie erfenis vorm dan ook die basis vir die moderne Afrikaner volkspele wat formele beslag gekry het in die jare '40 onder leiding van liggame soos die FAK en die Reddingsdaadbond en persone soos Dr. S.A. Pellissier en Mevrouw Cecile de Ridder.

Jacob Punt en Cecile Ruwers is in 1899 te Krugersdorp getroud. Hul eersteling Willem Henry Jacobus word in 1900 te Elandsfontein (nou Germiston) gebore. Enkele maande later word die Punt-gesin deur die Britse besettingsmagte na Nederland gedeporteer. Daar word Cecile op 15 November 1901 te Arnhem gebore. In 1903 word Johannes in Groningen gebore. In 1904 keer die vergrote Punt-gesin terug na Transvaal. In Desember 1904 is Cobie te Pretoria gebore.

Die dogters Cecile en Cobie word met sterk aanmoediging van hul moeder Cecile goed onderrig in dans en musiek. Saam met hulle moeder reis hulle verskeie kere na Europa om kursusse te volg en afrigting te ontvang. Hulle het oral uitgeblink, ook in die toe heel moderne dansrigting van Isidora Duncan. Cobie het dan ook haar loopbaan gemaak van voordrag, euritmiese danse en die teater. Sy was die bekende Cobie Court.

In 1925 trou Cecile Punt met Dries de Ridder, h' sttatsamenaar. Hy word later sekretaris van Volkswelsyn. Cecile de Ridder wy haar aan haar gesin van twee seuns, Johan (argitek) en Dries (landmeter) en dogter Didi (vlootoffisier).

Die Groot-Trek-Eufoes van 1938 bring h' groot oplewing in Afrikaner kultuurbewustheid. Die Reddingsdaadbond beywer hom vir die bevordering van volkspele. Cecile de Ridder se eerste aktiewe kennismaking met volkspele was toe sy in 1941 h' volkspelekursus in Heidelberg (Tvl) bywoon. Sy tree met groot entoesiasme en leierskap toe tot die Volkspelebeweging. Sy volg self nog kursusse soos h' leierskapskursus te Bloemfontein in 1945, en tree op in oor die veertig ander kursusse en saamtrekke oral in Suid-Afrika en die destydse Rhodesië.

Seker die grootste taak wat Cecile de Ridder aangepak het, was die Volkspeletablo tydens die inwyding van die pas voltooide Voortrekkermonument in Desember 1949. Meer as 2000 volk-

spelers het op die reuseverhoog van die amfiteater 'n skitterende vertoning gelewer. Na 'n twee uur lange, kleurvolle vertoning van spele deur vyf groepe in konsentriese sirkels het die spelers 'n kakebeenwa gevorm, met verskillende onderdele in verskillende kleure: die bak in groen vir Transvaal, die tent in wit vir Natal, voorwiel in geel vir die Oranje-Vrystaat en agterwiel in blou vir die Kaapprovinsie. En die wiele het gedraai!

Die Drie-Eeue-Fees van 1952 bring nog 'n uitdaging vir "Tannie Cecile". Sy stel 'n spelegroep van 3000 saam vir die Van Riebeeckfeeste in Kaapstad, waar die landkaart van Suid-Afrika uitgebeeld is.

Dr. Pellissier het lank die gedagte gekoester om 'n groep Suid-Afrikaanse volkspelers na Europa te neem. Hy was bewus van die verskillende volksdansbewegings in Skandinawië, Nederland, België, Duitsland en Brittanje. In 1953 toer die Suid-Afrikaners in Europa onder leiding van Dr. en Mevrouw Pellissier met Mevrouw Cecile de Ridder as spelleidster. Die Genootskap Oud-Pretoria se vorige voorsitter, Dr. Corrie Jooste, was lid van die toergroep van 100.

Pretoria is op 16 November 1855 amptelik deur die regering van die Zuid-Afrikaansche Republiek (ZAR) tot dorp verklaar. Natuurlik het Pretoria in 1955 sy eeufees met groot entoesiasme gevier. Deel van daardie feestelikhede was Cecile de Ridder se "Blommehulde aan die Stad van Blomme" met 3000 volkspelers op die Caledoniese Sportveld. Daar was ook deelname van volksdancers en -spelers uit Nederland, Brittanje, België, Duitsland, Denemarke en Swede.

Volkspeler het geweldig gebaat by die groot opvoerings in 1949, 1952 en 1955 waar Cecile de Ridder 'n buitengewone groot rol gespeel het. Die grootsheid en aanskoulikheid van die massa-opvoerings het die publiek, en nie net Afrikaners nie, beïndruk. Volkspelerlaers het oral ontstaan. Sy beskou dit nog as haar belangrikste prestasie. Maar daarby het sy in 1949 die Suid-Afrikaanse Akademie se erepenning vir kultuurbevordering ontvang. In 1955 het die Stadsraad van Pretoria sy goue penning aan haar toegeken en in 1990 het die Stigting Jan van Riebeeck erkenning gegee deur haar tot lid van die Orde van Commandeurs te benoem.

Mevrou Cecile de Ridder woon rustig in Clubview aan die Sesmylspruit. Sy geniet 'n gesonde en aktiewe lewe en skep behae in haar drie kinders, 12 kleinkinders en 9 agterkleinkinders. Voorwaar 'n geseënde bekroning van 'n ryk lewe van 90 jaar!

Willem J. Punt

*Mevrou Cecile de Ridder gebore Punt in 1949., Haar aangegewe huisadres was destyds Parkstraat 825, Pretoria-Oos.
Foto Springett's Studios, Cape Town*

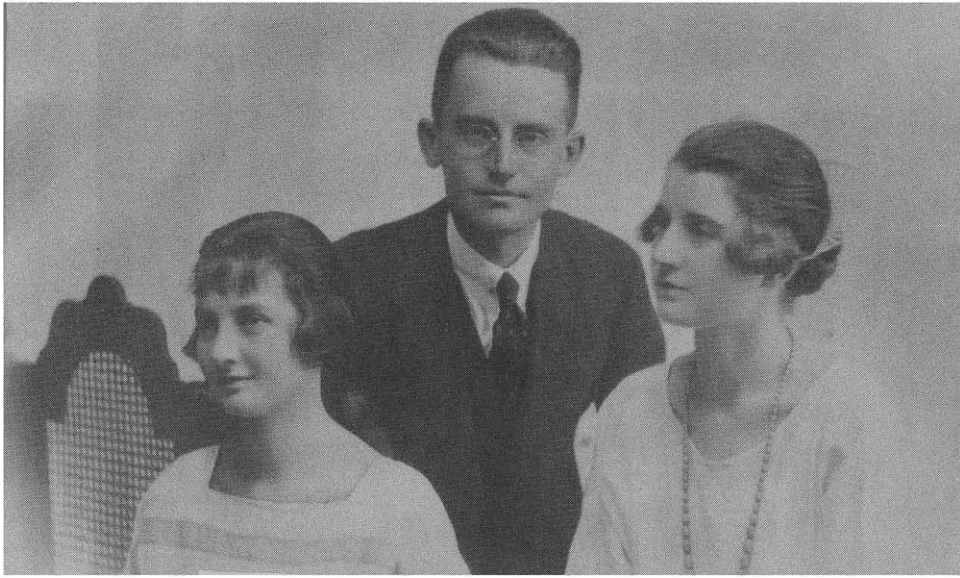

*Opvoering deur ruim 3000 Suid-Afrikaanse volksdancers in sewe kleure gekleed, geoefen en gelei deur Mevrou Cecile de Ridder in die stadium Loftus Versfeld te Pretoria, ter geleentheid van die stad se Eeufees in 1955.
Foto in besit van Mev. C. de Ridder geb. Punt*

Mevrou Cecile de Ridder in volksdanskostuum op besoek by die Koninklike familie in Paleis Soestdijk tydens die rondreis van Suid-Afrikaanse volksdancers in Wes-Europa in 1953. Mevrou de Ridder oorhandig 'n doos met die poppe Jannie en Sannie in Suid-Afrikaanse volksdansklerie aan prinses Marijke; agter die prinses staan die kroonprinses Beatrix; links kyk koningin Juliana (met serp) vol belangstelling toe, ewenas haar omringende hofhouding.

Foto van Mev. C. de Ridder geb. Punt

Bo:

Die kinders van Jacob Punt en Cecile Ruwers omstreeks 1923 - van links na regs Cobie (later Mevrouw Gosse-link), Willem Henry Jacob Punt (later Dr. W.H.J. Punt, stigter van ie Ge-nootskap Oud-Pretoria in 1948) en Cecile (later Mevrou de Ridder)

*Langsaan: Mevrou Cecile de Ridder op 80 jarige leeftijid in 1981
Foto in besit van Mev. C. de Ridder geb. Punt*

EREPENNING VAN DIE STIGTING JAN VAN RIEBEECK
VIR KOL, DR. J, PLOEGER

Die medestigter en Erelid van die Genootskap Oud-Pretoria, die redakteur van "Pretoriana" enkele jare lank en skrywer van talle bydraes in "Pretoriana", kol. Dr. J. Ploeger, is onlangs vereer deur die Stigting Jan van Riebeeck, waarvan hy eweneens medestigter en erelid is, met die erepenning in goud. Die penning met oorkonde is aan hom oorhandig deur die voorsitter van die Stigting, Dr. D.P. Kesting, tydens die jaarlikse dinee van die Stigting te Pretoria op 26 Junie 1991. Die teks van die bybehorende oorkonde lui:

STIGTING JAN VAN RIEBEECK

O O R K O N D E

Hiermee word bevestig dat die Stigting Jan van Riebeeck se

E R E P E N N I N G

toegeken is aan

JAN PLOEGER

uit erkenning vir omvangryke bydraes van hoogs besondere kwaliteit en waarde vir die Suid-Afrikaanse geskiedenis en kultuurskat en vir verdere versterking en verdieping van die besondere onderlinge kultuurband tussen Nederland en Suid-Afrika. Uit sy vrugbare pen en ryke kennis het soveel werk van hoogstaande gehalte gekom dat die Stigting bevoorreg is om by wyse van hierdie bekroning daaraan erkenning te verleen.

In opdrag van die Raad van die Stigting Jan van Riebeeck,

D.P. Kesting
Voorsitter

W.J. Punt
Sekretaris

Pretoria,
26 Junie 1991

V&R DRUKKERY PRETORIA